

Djelovanje kapucinskog protualkoholnog društva „Sveta vojska“

Jedna od sastavnica Hrvatskog katoličkog pokreta, koji je dobrim dijelom nastao po uzoru na svoj slovenski pandan, bila je antialkoholna kampanja, koju su početkom Prvog svjetskog rata pokrenuli riječki kapucini. Osim što su njihova nastojanja proizlazila iz vjerskih i zdravstvenih pobuda, njihove poruke sadržavale su i hrvatsku nacionalnu notu. Unatoč ratnim prilikama i nedostatku sredstava za djelovanje, protualkoholno društvo „Sveta vojska“ uspjelo je donekle protresti pojedine društvene sredine i dovesti u pitanje stoljetne nezdrave prakse. Društvo je najviše širilo svoje ideje kroz prilog Sveti rat, koji je izlazio unutar kapucinskog časopisa Naša Gospa Lurdska, a imalo je svoje ogranke na području Trojedne Kraljevine, zatim u Istri, Bosni i Hercegovini, Boki kotorskoj te Bačkoj.

Ključne riječi: Hrvatski katolički pokret, kapucini, Rijeka, alkoholizam, Prvi svjetski rat

Grad Rijeka do kraja Prvog svjetskog rata

Preduvjet za snažniji razvoj Rijeka dobiva kada ju je car Karlo VI., uz Trst, proglasio slobodnom lukom 1719. godine, dok njegova nasljednica, carica Marija Terezija, 1776. godine reinkorporira grad u Hrvatsku, čime ona postaje dio novouspostavljene Severinske županije. Ista vladarica donosi dekret 1779. godine, kojim se „grad Rijeka s kotarom i nadalje smatra kao odijeljeno i svetoj kruni kraljevine Ugarske pridruženo tijelo“. Nakon kratkotrajne Napoleonove vladavine nad gradom, te turbulentnih događaja revolucionarne 1848., dvije godine kasnije formira se Riječka županija i takvo se stanje zadržava sve do 1868. godine i Hrvatsko-ugarske nagodbe te „Riječke krpice“ kojom grad, luka i riječki kotar kao zasebno tijelo (corpus separatum) spadaju u mađarsku nadležnost. U početnom razdoblju nakon Nagodbe na čelu grada nalazio se Giovanni Ciotta, pripadnik nagodbenjačkog riječkog građanstva, dok se na prijelazu stoljeća u javnom životu počinju isticati autonomasški intelektualci, od kojih će neki imati značajne uloge u događajima nakon Prvog svjetskog rata.

Hrvatski politički pokret bio je u organizacijskom i materijalnom pogledu slab, no ipak je postojao. Osamdesetih godina se u Rijeci razvija pravaški pokret, a sam osnivač, Ante Starčević, šezdesetih je godina živio ondje. Najistaknutiji hrvatski političar tog vremena bio je pravaš Erazmo Barčić, koji na Sušaku 1878. godine pokreće list *Sloboda*, a Frano Supilo, koji je također u svojim počecima bio pravaš, dolazi u Rijeku i osniva *Novi list*. Od osamdesetih godina mađarski politički i gospodarski krugovi uspijevaju čvrsto držati u svojim rukama Hrvatsku (ban Khuen Héderváry) te Rijeku. Stoga im talijanski i autonomaški saveznici više ne trebaju da bi upravljali gradom. Tako autonomaši, osim borbe s hrvatskim, stupaju i u borbu s mađarskim elementom, a sve u cilju očuvanja svojih privilegija. Od početka 20. stoljeća počinje se javljati i talijanska iredentistička struja koja osniva društva „Giovine Fiume“ i „Circolo letterario“. U Rijeci je 1905. godine potpisana Riječka rezolucija, koja je bila rezultat politike „novoga kursa“, odnosno suradnje hrvatskih i srpskih stranaka, koje su podupirale tadašnju mađarsku opoziciju.¹ Grad će tako kraj rata dočekati podijeljen na četiri struje, a ona iredentistička će, uz neophodnu pomoć talijanskih trupa i vlade te D'Annunzijevih legionara, konačno prevladati.

Rijeka je od polovice 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata doživjela velike promjene, kako u broju, tako i u nacionalnom sastavu stanovništva. Prema popisu iz 1851. godine u gradu Rijeci (dakle zapadno od Rječine) je bilo 12.588 stanovnika, od čega 78,7% Hrvata (9904), 13,3% Slovenaca (1677) i 5,5% Talijana, dok su ostali stanovnici bili Mađari, Nijemci, Česi, Židovi i ostali. S druge strane Rječine, u naseljima Trsat, Draga i Podvežica, prebivalo je 2420 stanovnika. Neposredno nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, 1869. godine, broj stanovnika iznosi 17.884, 1880. raste na 20.981, deset godina kasnije na 29.494, zatim 1900. godine taj broj iznosi 38.955, a 1910. doseže gotovo pedeset tisuća stanovnika (49.806). Iste godine, naselje s druge strane Rječine, Sušak, ima 5315 stanovnika, bez Trsata i ostalih naselja, a s njima oko 9000. Jasno je da je za ovakav strelovit rast stanovništva dobrim dijelom zaslužno i doseljavanje (pored prirodnog prirasta), što se može vidjeti iz podatka da je 1890. godine samo polovica stanovnika bila rođena u gradu.

Prema popisu iz 1900. godine, slika nacionalnog sastava stanovništva stubokom se promijenila, u odnosu na onu iz 1851. Broj Hrvata (sa Slovencima) s dvanaestak je tisuća narastao na samo 16.246, dok je broj Talijana skočio sa 691 na 17.492. Uzroke tome valja tražiti u činjenici da je jedan od temeljnih kriterija od popisa 1880. godine nadalje bio jezik međusobne komunikacije, a ne nacionalnost (u trgovini, poslovanju i javnim službama dominira talijanski). Također, s uzdizanjem dijela hrvatskog stanovništva na društvenoj ljestvici odvija se proces odnarođivanja. Ovakvo je stanje direktno išlo u korist mađarskim političkim krugovima i riječkom bogatom građanstvu, koje je tako steklo i „znanstveno“ uporište svog autonomaškog programa. Stoga ovakva razdioba postaje ne etnička, već temeljena na pripadnosti određenom sloju, jer se na rukovodeća

1 *Povijest Rijeke* (ur. Danilo Klen), Rijeka 1988, 211-215, 231-232, 235-239.

mjesta postavljaju Mađari, na nešto niža zagovaratelji riječkog autonomaštva, u čiji sloj postepeno prodiru elementi hrvatskog građanstva koje gubi svoju prvotnu nacionalnu pripadnost. Na dnu piramide uglavnom je hrvatski sloj sitnog građanstva i radništva, te seljaci u prigradu i okolici.²

Hrvatski katolički pokret

Katolički pokret u hrvatskim zemljama javlja se početkom 20. stoljeća pod utjecajem takvih gibanja u ostalim europskim zemljama, gdje se takve tendencije javljaju od kraja prve polovice 19. stoljeća. Najprije se javio u, tada još politički razjedinjenoj Njemačkoj, od tamošnjih katolika, koji su se željeli obraniti od napada liberalnog tiska, te progona od strane nekih državnih vlasti. Tako su se osnivale razne udruge, listovi i časopisi, a u konačnici i politička stranka, zvana Centrum. Ideja se proširila i u ostale europske zemlje gdje je bilo katolika, a važno je istaknuti da nije postojao obrazac na temelju kojega bi se pokret u pojedinoj zemlji izgrađivao. To je bila posljedica toga što je ta ideja potekla od vjernika, a ne od najviše crkvene hijerarhije u Vatikanu.

Postanak katoličkog pokreta u hrvatskim zemljama vezuje se uz osobu krčkog biskupa dr. Antuna Mahniča. On je postepeno zaključio da su u javnom životu sve više ugrožena katolička shvaćanja životnih pitanja i problema, posebice jačanjem liberalnih ideja, širenih sve jačim liberalnim tiskom. Godine 1903. on pokreće list *Hrvatska straža*, a uskoro se javlja đački list *Luč* i osniva se Hrvatsko akademsko katoličko društvo *Hrvatska* u Beču, čime se stvara Hrvatski katolički pokret. Kruna ovih ostvarenja osnivanje je Hrvatske kršćansko-socijalne stranke prava 1906. godine. Ona se zalagala za ujedinjenje hrvatskih zemalja, zajedno sa slovenskima, u okviru Monarhije, obraćala se slojevima obrtnika, radnika i seljaka, te je, naravno, zagovarala što bližu suradnju Crkve i države i prožimanje javnog života katoličkim naukom. Iste je godine u Zagrebu osnovano Hrvatsko akademsko katoličko društvo *Domagoj*, koje će u narednim godinama postati jedan od temelja katoličkog pokreta. Treba napomenuti da se ovakav pokret još snažnije razvio i kod Slovenaca te da su dva pokreta surađivala. Dapače, slovenski pokret služio je hrvatskom kao uzor i model. Biskup Mahnič je 1912. godine osnovao Hrvatski katolički seniorat, u koji su ulazili studenti koji su bili članovi akademskih katoličkih društava, a završili su studije, te ostali važni ljudi iz pokreta. Iste godine pokreće se i list *Riječke novine*, u čijem se prvom broju zagovara ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba u Monarhiji. Prvi svjetski rat bitno je ograničio pokret, tako da su *Riječke novine* već 1914. godine ukinute, a među članovima je došlo do ozbiljnog razmimoilaženja zbog pitanja odnosa prema ujedinjenju sa Srbima, odnosima prema liberalima te pitanju političkog angažmana.

2 Isto, 1988, 212-214, 233-234.

Osnutak nove države, Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, pokret je dočekao osakaćen zbog lomova u članstvu; dio članova, mahom pripadnika Seniorata, osnovalo je Hrvatsku pučku stranku, na čelu s Petrom Roguljom, koja je bila jugoslavenski orijentirana. Kao novost javlja se pojava orlovstva, pokreta za fizički i moralni odgoj mladih, ali na katoličkim načelima, za razliku od sokolstva, koje je bilo starije i imalo istu svrhu, no ostvarivalo ju je učeći mlade liberalnim idejama. Prve godine u novoj državi razočarale su najveći dio klera, a time i katoličkog pokreta, zbog odnosa države prema Katoličkoj crkvi, pa su biskupi 1922. godine poslali regentu Aleksandru pismo, u kojem upozoravaju na nepravde koje se nanose Crkvi. Iduće godine je HPS doživjela težak poraz na izborima, dobivši oko 18.000 glasova na razini čitave države. No, vodstvo je nastavilo po starome, ne pokušavajući se približiti ostalim katoličkim društvima, od kojih su s mnogima činili jedinstveni pokret prije rata. Tako je nejedinstvo i frakcionaštvo katoličkih organizacija obilježilo i iduće godine, dapače, ono se još više povećavalo, budući da se povećavao i broj pitanja koja su bila sporna u njihovim međusobnim odnosima.³

Hrvatski katolički pokret u Rijeci i riječki kapucini

Uz pokretača HKP-a, sve do završetka Prvog svjetskog rata, najistaknutija osoba uz osnivača pokreta, biskupa Mahniča, bez sumnje jest kapucin Bernardin Nikola Škrivanić, provincijal Hrvatske kapucinske provincije. Zahvaljujući njegovoj neumornoj i raznovrsnoj djelatnosti, ali i karizmi, pošlo mu je za rukom pretvoriti kapucinski samostan u Rijeci, oko kojega se okupljao i velik broj laika, u centar religiozno-kulturne djelatnosti, koji se mogao mjeriti sa Zagrebom, a u nekim stvarima ga je čak i nadmašivao (spomenute *Riječke novine*, o kojima će biti više riječi). Detaljan opis prilika u Rijeci poslužio je da bi se Škrivanićev krug smjestio u odgovarajući kontekst. Tek kada se imaju na umu sve teškoće s kojima su se Hrvati u Rijeci hrali, najčešće se nalazeći u podređenom i slabijem položaju, postaju jasniji dosezi i uspjesi Škrivanića i njegovih suradnika. Početak 20. stoljeća vrijeme je raslojavanja i previranja u Crkvi, koja gubi pozicije u društvu. Kako u cijeloj Crkvi, tako se i u kapucinskom redu pojavljuje želja za obnovom, koja će se manifestirati zadržavanjem utjecaja u društvu i ponovnim stjecanjem izgubljenih pozicija. Rad antialkoholnog društva „Sveta vojska“ bio je samo jedan od vidova takvog djelovanja.

Nikola Škrivanić rođen je 1855. godine u Omišu, a gimnaziju i bogosloviju završio je u njegovoj okolini, tj. u glagoljaškom sjemeništu u Priku. Nakon zaređenja bio je upravitelj dobara splitske biskupije, potom župnik u dvije dalmatinske župe, dok je naposljetku ušao u kapucinski red. Zbog besprijekornog ponašanja, revnosti i pobožnosti,

3 Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret: (1903.-1945.)*, Zagreb, 2004; Mario Strecha, *Katoličko hrvatstvo: počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj: (1897.-1904.)*, Zagreb, 1997; Mario Strecha, *Katoličko pravaštvo: politički katolicizam u Banskoj Hrvatskoj u predvečerje Prvoga svjetskog rata (1904.-1910.)*, Zagreb, 2011; Zlatko Matijević, *U sjeni dvaju orlova: prilozi crkveno-nacionalnoj povijesti Hrvata u prvim desetljećima 20. stoljeća*, Zagreb, 2005. (Na raznim mjestima.)

već 1889. godine ulazi u kapucinski novicijat, a četiri godine kasnije polaže doživotne zavjete. Nekoliko godina kasnije, točnije 1901. izabran je za provincijala, na poziciju na kojoj je ostao do 1918. godine.

U prvim godinama djelovanja u Rijeci Škrivanić nastoji kako duhovno, tako i kadrovski osnažiti kapucinske kadrove, što je bio preduvjet za bilo kakvo značajnije djelovanje. Pošao mu je za rukom okupiti priličan broj redovnika, pretežno mlađih, koji su imali žar i poletnost, te se spremno prihvaćali zadanih im zadaća, ali i sami davali inicijative. Jedan od njih bio je i Dragan Dujmušić, osnivač „Svete vojske“. Škrivanić je formirao i teološki studij u Rijeci, stvorio respektabilnu knjižnicu, a slao je i mlade kapucine na kraće studijske boravke u inozemstvo. Prvi veliki projekt, koji je i danas vidljiv, bila je gradnja crkve posvećene Gospi Lurdskoj, u centru Rijeke, 1904. godine. Crkva nije slučajno posvećena Majci Božjoj, jer je Škrivanić prema njoj gajio silnu ljubav i poštovanje, pa tako, želeći što više raširiti lurdsku ideju, tiska molitvenike *Ave Maria*, i to u sedam izdanja i preko sto tisuća primjeraka. Godine 1906. Škrivanić se upušta u još jedan izdavački projekt, pokrećući tjednik *Il Quarnero*, na talijanskom i hrvatskom jeziku, kojega je uglavnom ispunjavao tekstovima o vjeri, koji su imali obrambeni ili pak polemički karakter (prema raznim liberalnim kritikama vjere i Crkve). Kako bi dodatno osnažio širenje štovanja Majke Božije Lurdske, dvije godine kasnije, na pedesetu obljetnicu ukazanja u Lurdu, pokreće mjesečnik *Naša Gospa Lurdska*,⁴ koji će izlaziti do sredine 1919. godine. Unutar njega će se od 1916. godine nalaziti i podlistak *Sveti rat*, koji je bio glasilo društva „Sveta vojska“. List je imao bogat i raznovrstan sadržaj te je uspješno poticao svećenike i laike na prikupljanje sredstava za gradnju spomenute crkve. Nakon početka ratnih operacija redali su se prilozima kojima je glavna zadaća bila utješiti ljude, uglavnom supruge, majke, sestre i djecu, koji su izgubili muškog člana obitelji na frontovima. Važno je istaknuti da je časopis bio prožet ekumenskim duhom, što nije bilo nevažno u vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je Austro-Ugarska bila u ratu s pravoslavnim susjedima, Srbijom i Crnom Gorom, te gorostasnim Ruskim Carstvom. Posljednja važna karakteristika, kojom se časopis odlikovao, bilo je širenje i jačanje hrvatske nacionalne svijesti, kako u Rijeci, tako i u ostalim hrvatskim zemljama. U toj će mu se ulozi pridružiti i društvo „Sveta vojska“.

Nabavkom vlastite tiskare, koja je također dobila simbolično ime – „Miriam“, daleke Marija, izdavačka djelatnost kapucina dobila je ogroman potencijal, koji je najvećim dijelom i iskoristila. Između 1905. i 1919. riječki su kapucini izdali čak 168 naslova, u koje se ubrajaju i spomenute periodične publikacije. Bilo je tu zabavnih romana, sabranih molitvi, poučnih priča za djecu i mlade, almanaha, kalendara, prevedenih stranih djela, zatim knjiga namijenjenih vojnicima, ali i nekoliko knjižica antialkoholnog karaktera.⁵

4 *Naša Gospa Lurdska*. Mjesečno ilustrirano glasilo Majke Božje Lurdske, odg. ur. o. Bernardin Škrivanić, Naklada oo. kapucini. Rijeka (od 1910. god.) Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“. Prilog. *Sveti rat*. *Antialkoholni vjesnik*.

5 Tatjana Blažeković, „Izdavačka djelatnost riječkih kapucina“ U: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa o Bernardinu Škrivaniću*, gl. ur. Darko Deković, Rijeka, 1997, 292-312.

Biskup Mahnič prebacuje tiskanje *Hrvatske straže* kod kapucina, a izlaze još listovi *Obitelj i Hrvatska obitelj*, te *Almanah ili Kalendar Gospe Lurdske*. Krajem 1912. godine pokreću se dnevne *Riječke novine*, što je zaista bio grandiozan poduhvat. Novine su postale popularne, početna naklada im je bila 6600 primjeraka, a tu brojku je u svim hrvatskim zemljama premašivao samo, i to opet riječki, *Novi list*. *Novine* su izlazile do kolovoza 1914. godine, kada je car Franjo Josip naredio da prestanu izlaziti, jer se navodno nisu podudarale s interesima vojnih operacija. Iako su se kapucini i ostali pobornici HKP-a, s jedne strane, te Supilo i njegovi pristaše, s druge strane, suzdržavali od međusobnih sukobljavanja, pokretanjem *Riječkih novina*, koje su počele ugrožavati dominaciju *Novog lista*, izbile su na površinu sve međusobne razlike. Supilo je imao liberalne nazore te je Crkvu smatrao nekom vrstom kočnice koja sprečava snažniju modernizaciju društva. Pored te razlike, neki članovi HKP-a nisu bili toliko svjesni socijalnih problema nižih slojeva društva, kao biskup Mahnič, iako su Rudolf Eckert i Petar Rogulja, HKP-ovi istaknuti ideolozi, tome posvećivali pozornost, ali u obliku seljačkih problema, dok su radnici ostajali po strani. S druge strane, Škrivanić je gajio određene simpatije prema socijaldemokraciji. Mnoge stvari su Supilu i Škrivaniću bile zajedničke, tako da je njihova polemika u godinama pred Prvi svjetski rat, bila znatnim dijelom umjetno napuhana. Želja za pripadnošću Rijeke Hrvatskoj, svakako je bila najznačajnija od njih. Valja istaknuti da su Škrivanić i Mahnič, uz niz istaknutih svećenika, te laika, 1915. godine poslali papi Benediktu XV. memorandum, u kojem ga mole da se zauzme za pravedno rješavanje hrvatskog pitanja. Stoga ne čudi da su Škrivanića izgnali Talijani iz Rijeke 1922. godine.⁶

Iako *Riječke novine* nisu pristale niti uz jednu političku stranku, bilo je očito da ih HKP želi koristiti u političke svrhe, nastupajući kao samostalna grupa. Da novine nemaju karakter, recimo *Naše Gospe Lurdske*, odnosno da im nije primaran zadatak promicanje kršćanskih načela, već izjašnjavanje o političkim, gospodarskim, socijalnim i drugim pitanjima, bilo je itekako vidljivo. Jasno, njihovo komentiranje bilo je bazirano na idejama HKP-a. List je propagirao samostalnost hrvatskih zemalja u odnosu kako na Beč, tako i na Peštu, ali su se zbog naravi režima, takve poruke morale slati između redaka. Balkanski ratovi dobili su ogromnu pozornost na stranicama novina, a tekstovi su bili naklonjeni nastojanjima malih balkanskih naroda u sukobu s umirućim Osmanskim Carstvom. S druge strane, nije bilo zanosa u poistovjećivanju i zajedništvu svih Južnih Slavena, te su se isticale velike razlike koje su nastale između Srba i Hrvata tijekom stoljeća života u različitim političkim, gospodarskim i kulturnim krugovima. S početkom rata, novine su ugašene, jer su se kosile s interesima mađarskih vlasti, te talijanskih autonomaša. Prebačene su u Zagreb, gdje su nastavile izlaziti pod imenom *Novine*.⁷

6 Tomislav Zdenko Tenšek, Škrivanićev krug i hrvatski kapucini. U: *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova*, ur. Zlatko Matijević, Zagreb, 2002, 394-400.

7 Jasminka Miletić, „Riječke novine“ i Hrvatski katolički pokret. U: *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova*. Isto, 406-407.

Društvo „Sveta vojska“

Prije nego će biti osnovano katoličko protualkoholno društvo u hrvatskim zemljama, slične inicijative već su postojale, no one su bile laičke, te sporadične i uglavnom pojedinačne. Čovjek koji će obilježiti veći dio međuratnog perioda u Hrvatskoj, ali i šire, na polju socijaliziranja medicine i širenja higijenskog pokreta, dr. Andrija Štampar, kao student je 1909. godine priredio knjižicu o utjecaju žestokih alkoholnih pića na zdravlje. Potom je uslijedilo djelo *Alkohol i naše zdravlje* dvije godine kasnije, dok je 1912. godine objavio djelo *Je li alkohol hrani*. No, on nije bio prvi koji je stao ukazivati, ne samo na štetnost alkohola, već se i obračunavati sa zabludama vezanim uz njegovo djelovanje (prilog tome je i njegova trećespomenuta knjiga), budući da je o tome početkom stoljeća već pisao Fran Gundrum Oriovčanin, križevački fizik. Ova osoba, širokog znanja i ogromne stvaralačke energije, napisala je čitav niz djela koja su išla za poboljšanjem ukupne kvalitete ljudskoga života. Tako su nastali radovi o štetnosti čitavog niza poroka, od crne kave, do duhana, pa onda i alkohola. Promovirao je tjelovježbu, istraživao prostituciju, a pisao je i o spolnome odgoju. Što se tiče protualkoholne tematike, valja izdvojiti njegov rad *Alkohol i djeca* iz 1905. godine, te *Aptinenciju*, koja je nastala godinu dana kasnije. Pišući o istom problemu, te zainteresiravši još nekoliko pojedinaca, uglavnom liječnika, njih dvojica su osnovali Društvo apstinencija u Hrvatskoj i Slavoniji 1912. godine. Gundrum je stao na njegovo čelo, dok je mladi i neumorni Štampar uređivao list društva, zvan *Novi život*. S nastupanjem ratnih prilika, te pogoršanjem životnih uvjeta, društvo je ubrzo prestalo djelovati, iako je časopis još neko vrijeme izlazio.⁸ Njih dvojica nisu bili jedini laici-pioniri na tome području.⁹ Mirku Čunku 1908. godine objavljuje Zbor duhovne mladeži zagrebačke knjigu koja nosi naslov *Najveći neprijatelj čovječanstva alkohol!*. Maksimilijan Benković 1911. godine piše

8 Željko Dugac, *Kako biti čist i zdrav: zdravstveno prosvjeđivanje u međuratnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2010, 17.

9 O Štamparu i Gundrumu Oriovčaninu vidi sljedeću literaturu: *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, ur. Ivica Balen i Luka Kovačić, Slavonski Brod – Zagreb, 2009; *Djelovanje Andrije Štampara u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 2009; Andrija Štampar, *Dnevnik s putovanja 1931.-1938.*, ur. Željko Dugac i Marko Pećina, Zagreb, 2009; Ivica Balen, *Dr. Fran Gundrum Oriovčanin: u povodu 150. godišnjice rođenja*, Vinkovci – Osijek, 2006; Franjo Husinec, *Fran Gundrum Oriovčanin: gradski fizik u Križevcima*, Križevci, 2001; *Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“: desetljeće obnove 1997.-2007. Prilog o proslavi dviju obljetnica 80 godina djelovanja Škole narodnog zdravlja, 90 godina od osnutka Medicinskog fakulteta*, ur. Zvonko Šošić, Jadranka Božikov, Marina Teuber, Zagreb, 2007; Željko Dugac, Zbor liječnika Hrvatske, Andrija Štampar i javnozdravstvena politika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, *Liječnički vjesnik*, 5/6, 151-157; Željko Dugac, Zdravstveno prosvjeđivanje filmom ranih 1920-ih u Hrvatskoj, *Časopis za suvremenu povijest*, 2009, 3, 751-762; Renata Husinec, Dr. Fran Gundrum Oriovčanin (1856.-1919.), pionir socijalne medicine u Hrvatskoj, *Prirodoslovlje*, 2013, 1/2, 67-96; Marica Jandrić, Fran Gundrum i Andrija Štampar: sličnosti i razlike, *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 2012, 93-101; Ottone Novosel, Fran Gundrum Oriovčanin: čovjek ispred svoga vremena, *Kaj*, 1999, 4/5, 109-120.

o antialkoholnome pokretu u inozemstvu. Josip Šilović 1913. godine objavljuje knjigu *Uzroci zločina*, u kojoj proučava zločine počinjene pod utjecajem alkohola, te predlaže kazne.¹⁰ Valja istaknuti da je jedan od članova Društva apstinencata bio i riječki liječnik dr. Ivan Kiseljak, koji je vjerojatno na neki način, jasno, u manjem opsegu, pripremio teren za kapucinsko društvo, šireći nove apstinencijske ideje u Rijeci.

Ipak, kao što je bio slučaj kod nastanka Hrvatskog katoličkog pokreta, a nakon rata i klerikalne Hrvatske pučke stranke, i u formiranju katoličkog antialkoholnog pokreta hrvatski su kapucini imali uzor u slovenskom svećenstvu.¹¹ Slovenski svećenik Janez Kalan osnovao je slovensko katoličko apstinencijsko društvo, a ta je akcija odmah naišla na odaziv u Hrvatskoj, pa su zagrebački bogoslovi 1907. godine osnovali apstinencijski klub i izdali spomenutu knjižicu *Najveći neprijatelj čovječanstva alkohol*. Njima su se pridružili franjevački bogoslovi, koji su 1910. godine izdali protualkoholnu knjižicu *Borimo se, dok je vremena*. Godinu dana nakon toga, u sklopu već spomenutog akademskog društva *Domagoj*, organizirana je apstinencijska sekcija, koja se angažirala na promicanju tih ideja među učenicima i studentima. Uskoro je poticaj za osnivanje apstinencijskih katoličkih društava došao i s vrha Katoličke crkve, što je inicijativi davalo ozbiljnost, ali i nadu za znatan uspjeh, budući da su mnogi svećenici, ali i laici, željeli ispuniti papinu želju. Pio X. je u proljeće 1914. godine odaslao taj poziv, a već u srpnju iste godine održana je osnivačka skupština slovenske „Svete vojske“ u Brezju. Događaju su prisustvovali i neki hrvatski svećenici i laici, koji su bili oduševljeni nastankom takvoga društva, no odlučili su da neće osnivati hrvatski pandan, već skupiti što više članova za slovensko društvo u Hrvatskoj. Potom su kapucini u Rijeci dopustili da se u njihovom, vrlo čitanom listu *Naša Gospa Lurdska*, objavljuju članci o tome pokretu. Već 8. studenog 1914. godine o. Augustin osniva u Rijeci prvu hrvatsku podružnicu „Svete vojske“, koju je činilo 58 potpunih apstinencata, te još podupirajućih članova. Zanimanje ljudi se sve više povećavalo, tako da je Glavno vodstvo u Ljubljani odlučilo da hrvatska „Sveta vojska“ postane samostalan pokret. Novo glavno vodstvo odmah je počelo raditi na širenju pokreta u sve hrvatske zemlje. Izradilo je pravila te ih poslalo na odobrenje svim hrvatskim biskupima.¹²

Kako je o. Augustin imao velike zasluge za osnivanje društva, ali i bio vrlo osebjuna ličnost, potrebno je naznačiti nekoliko najvažnijih informacija o njemu. Puno ime bilo mu je Dragan Dujmušić, a rođen je 1884. godine u Gradačcu u Bosni, u siromašnoj obitelji. Rano je ostao bez majke, što je ostavilo traga na njemu. Osnovnu školu polazi u rodnome gradu, a gimnazijsko obrazovanje stiče kod isusovaca u Travniku. Iduća postaja mu je sjemenište u Sarajevu, zatim se usavršava u crkvenoj glazbi u Regensburgu

10 Eduard Pavlović, Hrvatski katolički pokret i Vladimir Hudolin (1922.-1996.: formiranje svjetski poznatog alkohologa), *Acta medico-historica Adriatica*, Rijeka, 2009, 7, 140.

11 Općenito o problemu alkoholizma u slovenskim zemljama u modernom razdoblju vidi: Andrej Studen, *Pijane zverine. O moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem u dobi meščanstva*, Celje, 2009.

12 *Sveti rat*. Vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1915, 109-115.

te sluša predavanja na filozofsko-teološkoj visokoj školi. Tijekom gimnazijskog i studijskog obrazovanja objavljuje pjesme, putopise i eseje. Poznao je latinski, grčki, njemački i talijanski jezik. Oko 1909. godine počeo je sve više konzumirati alkohol, iako nije potpuno jasno zbog čega. Nепреžaljeni gubitak majke mogao je biti jedan od razloga, što se može zaključiti na temelju nekih njegovih stihova upućenih njoj. Nadbiskup Stadler ga je zbog toga otpustio iz dijeceze. Potaknut idejama tek formiranog Hrvatskog katoličkog pokreta, Dujmušić odlazi u Rijeku. Tamo ga Bernardin Škrivanić prima u samostan i uključuje u rad svoga reda, u kojem Dujmušić postaje sve aktivniji, kao i u radu HKP. Njegova djelatnost bila je popraćena bitnim promjenama u njegovome načinu života, pa prestaje piti, postaje pokornik i vatreni zagovaratelj apstinencije. Upravo je on, sve do svoje prerane smrti uzrokovane tuberkulozom, pisao glavne članke u antialkoholnom prilogu *Sveti rat*. Također, napisao je i uglazbio apstinencijsku himnu. Time mu pripada zasluga za uočavanje uloge glazbe i glazbene terapije u odvikavanju od alkohola. Moguće da su u tome ulogu igrali i radovi o iscjeliteljskoj moći glazbe već spomenutog Gundruma. Epizoda s alkoholizmom očito je potaknula Dujmušića da uzme redovničko ime Augustin, po velikom kršćanskom misliocu i piscu, koji je i sam u mladosti prekomjerno uživao alkohol i odavao se mnogim, s kršćanskog stajališta, grijesima.¹³ No, zanimljivo je da prilikom njegove smrti 1916. godine u nekrologu nije opisano njegovo posrnuće, te rješavanje problema alkoholizma. Zsigurno bi mnogima postao dobar primjer, no očito su kapucini smatrali da bi iznošenje takvog podatka (redovnik koji se propio!) donijelo više štete nego koristi.

Zaštitnikom društva proglašen je sv. Ivan Krstitelj, budući da je stradao kada je pijani kralj Herod ispunio želju svoje pokćerke, koja je za izvrsno izvedeni ples, na nagovor svoje majke, zahtijevala glavu Ivana Kristitelja na srebrnome tanjuru.¹⁴ Članovi su mogli postati samo katolici, oba spola. Pravi članovi su se obavezivali da barem godinu dana neće piti alkohol. Podupirajući članovi bili su pak oni, koji su obećavali da će piti umjereno, te pomagati nastojanja društva u borbi protiv alkoholizma. Djeca ispod 14 godina upisivala su se u „Mlade junake i junakinje“. Dužnost članova bila je raditi na iskorjenjivanju običaja prekomjernog pijenja alkohola u raznim prigodama te na odvikavanju alkoholičara. Morali su nastojati da se djeci prestane davati alkohol, moliti za ciljeve društva, pridobivati nove članove te širiti materijale društva. Smatralo se da su pravi članovi prekršili obvezu kada bi „bez velike potrebe popili alkohol“ (ova fraza iz pravilnika vrlo je rastezljiva te se mogla različito tumačiti), a podupiratelji kada bi prekomjerno pili ili silili druge da piju. Jasno, sjedište društva je bilo u Rijeci, a u pojedinim mjestima, u dogovoru s vodstvom, osnivale su se podružnice kojima su na čelu bili pročelnici, a mogle su još imati tajnika i blagajnika. Upisnina se plaćala 40 filira, za djecu 10. Članarina se nije plaćala, iako se preporučavalo davanje priloga. Podružnice

13 Eduard Pavlović, Maja Vučić, Augustin (Dragan) Dujmušić: riječki kapucin, alkoholog i muzikoterapeut, U: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, 225-232.

14 Naša Gospa Lurdska. S prilogom „Sveti rat“. Mjesečno ilustrirano glasilo. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, broj 8, kolovoz 1916. Naslovna stranica.

su bile dužne nekoliko puta godišnje održati predavanje o alkoholizmu, a pravi članovi nosili su i znak društva.¹⁵

Društvo je najviše djelovalo putem spomenutog podlistka u *Našoj Gospi Lurskoj*, nazvanog *Sveti rat*, koji je počeo izlaziti u siječnju 1916. godine. U njegovom zaglavlju nalazio se srednjovjekovni vitez, obilježen križem, na propinjućem konju, koji je očito prikazivao križara, pa se i time željelo poručiti da je borba protiv alkoholizma sveta, baš kao i nekadašnja nastojanja za stavljanjem kršćanskih svetih mjesta kod nadzor europskih kršćanskih vladara. Druga, manja slika, prikazivala je lice raspetog Isusa, a oko nje je tekao natpis „PROTIALKOHOLNA SVETA VOJSKA“. Ispod tog prikaza nalazio se citat iz Matejeva Evanđelja: „Rodite dakle dostojan rod pokore. Već je i sjekira položena na korijen drveću.“¹⁶ Dakle, naziv i prikaz križara imali su ulogu povezati nekadašnje ratove za vjeru s tadašnjom antialkoholnom borbom, što je djelovalo oduševljavajuće na gorljive vjernike. S druge strane, raspeti Isus je upozoravao da je na križu patio zbog svih grijeha čovječanstva, pa tako i prekomjernog pijenja alkohola. Tu je bio i opominjući citat iz Biblije, koji je prijetio uništenjem svih onih, koji ne žive prema kršćanskim načelima. Uvodna je ikonografija časopisa zaista bila efektna.

Društvo se ubrzo raširilo po Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, te Istri. Što zbog ratnih prilika, koje su odvlačile misli ljudi prema nekim drugim problemima, zatim nedostatka novca za opsežnije projekte osvještavanja ljudi i organiziranja većih sastanaka i skupova,¹⁷ ali i nespemnosti mnogih da smanje konzumaciju alkohola, odnosno da ga se potpuno odreknu, članstvo nije bilo mnogobrojno. Otprilike dvije godine nakon osnivanja društvo je brojalo 825 potpuna apstinenta, 180 članova podupiratelja i 252 mlada junaka. Također, imalo je 79 povjereništava, i to 49 u Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni i Hercegovini 10, kao i u Dalmaciji, dok su u Istri postojala 4. Ogranci su osnovani u sjemeništima u Zagrebu, Sarajevu, Đakovu i Zadru, a đačke apstinencijske sekcije u Zagrebu, Osijeku, Požegi, Vukovaru, Vinkovcima, Splitu (čak dvije) i Travniku.¹⁸ Vidljivo je kako su mladi, djeca, učenici i bogoslovi, rado stupali u društvo. Uredništvo je to posebno veselilo, „jer se staro drvo tako lako više ne savija“.¹⁹ Jedna je učiteljica napisala kako su djeca najpogodnija za pridobivanje ciljevima društva, pogotovo zbog njihovog povjerenja prema učiteljima.²⁰ Zbog toga se posebno apeliralo na učiteljice i učitelje da se učlane u društvo i šire ideje pokreta među djecom. Jasno, bilo je i dosta svećenika, iako je i među njima bilo otpora antialkoholnom pokretu. Jedan je, prema pismu čitatelja, izjavio: „Ljudi koji su nekoć pili, pa više ne piju – njima ili fali štogod u glavi ili trbuhu“. Čitatelj dodaje da mu je takav stav pripomogao da se

15 *Sveti rat*, 1915, 116-119.

16 Naša Gospa Lurdska. S prilogom „Sveti rat“. Mjesečno ilustrirano glasilo. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, broj 1, siječanj 1916. Naslovna stranica.

17 Što nam manjka?, *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*. Broj 4, travanj 1918, 18.

18 Isto, br. 1, siječanj 1917, 3-4.

19 „Sveta vojska“ u đačkim redovima, Isto, br. 8, kolovoz 1916, 52.

20 Organizacija „Mladih junaka“ u jednom slavonskom selu, Isto, br. 9, rujan 1917, 52.

vratu konzumiranju alkohola, iako je bio apstinent.²¹ Stoga je razumljivo da je pokret inzistirao da što veći broj svećenika uđe u njega, zbog njihovog vjerskog i moralnog autoriteta među vjernicima. Još jedna grupa koja je bila znatno zastupljena u društvu bile su žene, o čemu više u nastavku.

Radilo se na skupljanju podataka koliko se i kakvog alkohola godišnje popije, koliko ima gostionica u pojedinom selu, te drže li ih katolici ili Židovi, što je vrlo znakovito.²² Broj članova je varirao, budući da su novi pristupali, a neki od starih nisu uspijevali održati dano obećanje o apstinenciji ili umjerenosti, no do prestanka rada društva, on je ostajao u navedenim okvirima. Iako malobrojni, članovi su u svojim sredinama uspjeli uznemiravati duhove te donekle mijenjati stoljetne običaje, što nije bilo nimalo lako. Zbog toga broj članova društva u potpunosti ne odražava stvarnu sliku djelovanja i dometa, koje je ono postiglo. Da je društvu pošlo za rukom do neke mjere uzburkati javnost, pokazuju i članci u kojima se objašnjava da pokret ne ide za potpunim iskorjenjivanjem konzumiranja alkohola i zatvaranjem gostionica²³ ili pak tekstovi u kojima se opisuje ruganje, podsmjehivanje i kritiziranje članova.²⁴ O tome koliko je neshvaćanje opasnosti alkoholizma bilo prisutno, svjedoči i jedan prigovor društvu, da je rezultat njegovog rada produženje čovjekovog života za nekoliko sati ili štednja par kruna.²⁵ Jedan mladić se požalio kako je isprosio djevojku od njezinog oca, no kada je odbio ponuđeno vino i cigarete, jer je član „Svete vojske“, čovjek mu je odbio dati kćerinu ruku. Objašnjenje je bilo da čovjek koji ne pije i ne puši „nije pravi muškarac“. ²⁶ Članovi društva iz Krapine požalili su se kako im se rugaju da su „zvjezdoznanci“, „bogomoljci“ i „filozofi“, a zvjezdoznancima ih nazivaju jer im je draže promatrati zvijezde, nego čaše.²⁷ Bilo je i prigovora da apstinencijom nestaju svi oni „divni, starinski običaji“, koji uključuju konzumiranje alkohola.²⁸ S druge strane, glavno je vodstvo bilo realno, pa nije, unatoč poticanju gorljivosti u širenju pokreta i njegovih ideja, zauzelo snažan prozelitistički stav, beskompromisno osuđujući sve one koji konzumiraju alkohol. Odabrao se polaganiji put, ljubaznog i argumentiranog objašnjavanja.²⁹ Tako uredništvo, na pitanje može li se, u nekim prilikama, popiti mala količina alkohola, da se ne krše pravila „uljudnosti i kršćanske susretljivosti“, odgovara potvrdno, a to preporučuje pogotovo u onim situacijama gdje bi nepopustljivost štetila ugledu apstinentnog pokreta.³⁰

21 Teško svijetu od sablazni!..., Isto, br. 4, travanj 1918, 19-21.

22 Ferijalni rad đaka apstinenata, Isto, br. 6-7, lipanj-srpanj 1917, 37-39.

23 A. D., Gostioničari u boj protiv alkoholizma!, Isto, br. 8, kolovoz 1916, 50.

24 Zašto nas napadaju?... Isto, br. 11, studeni 1916, 66-67.

25 A. D., Još malo o našem cilju, Isto, br. 4, travanj 1916, 27.

26 Važni upiti i odgovori, Isto, br. 8, kolovoz 1918, 44.

27 Iz naših bojnih redova, Isto, br. 6-7, lipanj-srpanj 1916, 45.

28 Vesela Hrvatska, Isto, br. 12, prosinac 1916, 74-75; To je nemoguće, Isto, br. 1, siječanj 1917, 4-5.

29 Pucaju okovi!..., Isto, br. 11, studeni 1917, 66-67.

30 Važni upiti i odgovori, br. 5, svibanj 1918, 28-29.

Doduše, bilo je nekoliko primjera u kojima je zamjetno prenaplašavanje uloge alkoholizma. Tako se odluka ruskoga cara o zabrani točenja i prodaje rakije povezuje s podizanjem borbene sprema i snage ruske vojske. Zbog toga uredništvo na neki način žali, tvrdeći „da je pijanstvo vladalo u Rusiji onako kao za japanskog rata, naše bi čete bez sumnje imale mnogo lakši posao.“³¹

Kapucini su razvili široku izdavačku djelatnost, pa je bilo očekivano da će nastati i djela protualkoholnog karaktera, kao što je već napomenuto. Tako je u sklopu projekta *Katolička protualkoholna knjižica* izdano nekoliko radova, od kojih prvi već 1915. godine, naslova *Protivalkoholni katekizam za velike i male ljude*. U njemu su se mogli pronaći osnovni podaci o društvu, a ukazivalo se i na neke štetne posljedice konzumiranja alkohola, i to ne samo na fizičko zdravlje, već i na ono duhovno.³² Te godine su izašla još dva djela, *Evo neprijatelja!...*³³ te *Sveti rat*.³⁴ Potonji rad bio je prilično prošireno prvo djelo. Osim nadograđivanja informacija iz *Katekizma*, ono je dalo i mnoge praktične savjete i odgovore na najčešća pitanja vezana uz pokret i apstinenciju, koja su čitatelji i članovi putem pošte slali glavnom vodstvu. Našli su se tu i tekstovi koji su imali zadatak potaknuti sve neodlučne da se odvaže na taj nimalo lagan korak, odnosno potpuno ili djelomično odricanje od alkoholnih pića. Također, zastupljene su i kratke priče iz stvarnog života, koje su bile česte i u *Svetom ratu*, a njima se upozoravalo čitatelje kakve sve nesreće mogu zadesiti čovjeka u alkoholiziranome stanju, tj. koje su posljedice dugotrajnog prekomjernog uzimanja alkohola. Treće djelo bilo je namijenjeno vojnicima na bojištima, kojima se ukazivalo na koje sve načine alkohol onesposobljava vojnika da pravilno izvršava svoje dužnosti te brani domovinu. Bilo je tu i izjava visokih časnika o djelovanju alkohola na vojnike, pa čak i njemačkog cara Vilima II., koji je jednom prilikom kazao mornarima da „alkohol zatupljuje živce i kvari mladež“ te da u ratu pobjeđuje onaj narod, „koji uživa vrlo umjereno alkohol“. Tako se vojnike, osim porukama njihovih vjerskih autoriteta, željelo potaknuti da prestanu piti, odnosno da piju manje, i izjavama visokih vojnih i državnih ličnosti.

Iduće godine izašlo je djelo o. Augustina *Šta ćemo bez rakije?*, koje odražava njegovu osobnost, a pisano je na pristupačan, te dijelom i duhovit način, pa zaslužuje detaljniju pozornost. Autor započinje žalbama ljudi koji su bili nezadovoljni što su im u ratne svrhe zaplijenjeni gotovo svi kotlovi za pravljenje rakije. Nje se u Hrvatskoj i Slavoniji godišnje popije 27,030.000 litara, što iznosi 43,248.000 kruna. Iznošenje svota koje se potroše na kupnju alkohola jedna je od tehnika osvješćivanja, koja se često i u *Svetom ratu* koristila. Pitajući čitatelja što rakija čini onome tko ju pije, kaže kako različiti ljudi različito reagiraju, svrstavajući ih u četiri grupe, koje je nazvao janje, majmun,

31 Jedna godina otkako je u Rusiji zabranjena prodaja rakije, Isto, broj 6-7, lipanj-srpanj 1916, 44-45.

32 *Protivalkoholni katekizam za male i velike ljude*. Glavno vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1915.

33 *Evo neprijatelja!...* (*Našim vojnicima na bojnome polju*). Glavno vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1915.

34 *Sveti rat*. Vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1915.

svinja i lav. Janjcima naziva one koji su mirni i tihi kad popiju, dapače, predobri, pa ih gostioničari kao janjce ostriju, odnosno izvuku od njih sav novac. S majmunima uspoređuje ljude „sa crvenim nosom, plavkastim licem, nakostrušenih vlasi, podbulih praznih očiju“, koji su smiješni, baš kao i majmun. Kako se „svinja valja u svakoj kaljuži“, tako mnogi pijanci također padaju „u kaljužu, u jarugu“. S lavom, koji je „zvijer okrutna i grabežljiva“, uspoređuje one koji u pijanom stanju čine svakakva nasilja. Ove slikovite poredbe zacijelo su imale učinak na čitatelje. Nadalje, o. Augustin nastoji pobijati mnoga kriva mišljenja o rakiji, iz čega je vidljivo da je postojao ogroman problem neinformiranosti pučanstva o pravim svojstvima i djelovanju alkohola, pogotovo žestokog. Rakija ne hrani, nego uništava želudac; rakija ne krijepi, nego onemoća čovjeka, izazivajući mamurluk; rakija ne grije, baš suprotno, jer se upravo ljudi u alkoholiziranom stanju smrznju; rakija nije lijek, čak i ako se uzima u malenoj količini, jer i ona šteti.³⁵ Andrija Štampar posvetio je jedno svoje djelo toj problematici, a borbu na tom području nastaviti će u međuratnom razdoblju, u sklopu općih nastojanja za informiranjem stanovništva o zdravom načinu života. Prikladno je ovdje kazati da se uredništvo časopisa, komentirajući vijest iz SAD-a, gdje su na preporuku mnogih liječnika viski i rakija izbačeni iz novog izdanja farmakopeje, požalilo da bi u „hrvatskim zemljama“ onaj tko bi predložio da se ljekovitim više ne smatraju razne rakije i pelinkovac, bio proglašen „bedakom“.³⁶

Mladi junak izašao je 1917. godine, a govorio je o pravilnom odnosu djece prema alkoholu, odnosno problemu davanja alkohola djeci, budući da je i to bio akutan problem.³⁷ To se činilo zbog želje da se pokaže da su jaka i zdrava, odnosno da ih se uspava kada su nemirna, a bio je to još jedan loš običaj, kome je društvo nastojalo stati na kraj.³⁸ U posljednoj godini Prvog svjetskog rata izašao je rad *Kakva korist od alkoholnih pića*³⁹, koji je bio na tragu Dujmušićeve knjige.

Što se tiče strukture časopisa *Sveti rat*, valja kazati da je imao između osam i deset stranica, od čega je neki put znalo biti odstupanja. Na početku su se donosile posebno važne vijesti, recimo odluke o odobrenju pravila društva i potpori njegovom djelovanju u nekoj biskupiji ili nadbiskupiji, poput one vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera.⁴⁰ Potom su dolazili noseći članci pojedinog broja, koji su tematizirali neki partikularni problem, vezan uz alkoholizam ili pak onaj povezan s djelovanjem društva. Na kraju su slijedile rubrike „Svašta nešta“, u kojoj su se često mogli naći podaci vezani uz apstinencijske pokrete u drugim zemljama ili informacije o potrošenim količinama alkohola

35 *Šta ćemo bez rakije?*. Glavno vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1916.

36 Svašta nešta, *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 6-7, lipanj-srpanj 1916, 47.

37 *Mladi junak*. Glavno vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1917.

38 Dajte djeci mlijeka, ne alkohola!., *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 9, rujanj 1918, 58-59.

39 *Kakva korist od alkoholnih pića*. Glavno vodstvo „Svete vojske“. Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka, 1918.

40 Dajte djeci mlijeka, ne alkohola!, *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 3, ožujak 1916, 17.

itd., te „Iz naših bojnih redova“, gdje se moglo pročitati mnogo toga o osnivanju novih ogranaaka, te radu već postojećih, kao i pisma pojedinih članova.

Naravno, većina sadržaja iz časopisa bila je posvećena razlozima zbog kojih bi trebalo prestalo piti alkohol, odnosno piti ga manje. Iz dosadašnjeg izlaganja bilo je moguće nazrijeti neke od njih, a mogu se podijeliti na vjerske, zdravstvene, ekonomske, te domoljubno-rodoljubne. Dvije od četiri vrste mogle su se iščitati i iz krilatice pokreta: „Kristu za ljubav – narodu za ljubav“. ⁴¹ Pritom je potrebno naglasiti kako nije utvrđena prevaga niti jednog od navedenih razloga, iako bi se, s obzirom na katolički karakter društva, mogla očekivati natprosječna zastupljenost vjerskih razloga. Činjenica da to ipak nije bilo tako, pokazuje dobro poznavanje prilika i poteškoća običnog čovjeka, odnosno njegove neobrazovanosti i siromaštva, zbog čega se inzistira na zdravstvenim i ekonomskim razlozima, ali i ugroženosti njegovog hrvatskog i katoličkog identiteta, koji je valjalo očuvati.

Što se tiče vjerske grupe razloga, apstinencijom se vršila preporuka Crkve i pape, koji je podijelio „obilne oprost“ članovima apstinentskih društava. Oprosti su se potom namjenjivali dušama u čistilištu. Također, apstinencija je bila i neka vrsta pokore, žrtve, čime se slijedio Kristov primjer s križa, na kome je visio žedan. Ta se žrtva prikazivala Bogu kao zadovoljština za obraćenje alkoholičara. Isticalo se kako apstinencija pospješuje dolazak Kraljevstva nebeskog, kome je alkoholizam jedna od najvećih zapreka. ⁴² Prikladno je ovdje spomenuti i slučaj jednog istarskog seljaka, koji je bio dugogodišnji alkoholičar. Jednom se ipak napio previše, zaspao na otvorenom i smrtnuo se, te umro bez svetih sakramenata. ⁴³ Dakle, alkoholizam je potonjeg spriječio u obavljanju jedne od najvažnijih kršćanskih dužnosti. Za nepoštivanje svakog od navedenih razloga, uslijedila bi kazna, odnosno nastupile bi posljedice takvog ponašanja. Dobra ilustracija vjerske kazne priča je jednog čitatelja, koji je napisao kako je bio član nekog društva koje je prakticiralo pijenje rakije svakoga dana. Jednom su otišli na izlet, napili se, pa tako pijani potrgali drvene križeve križnoga puta, njima naložili vatru, pekli meso i pili rakiju. U pola godine nakon tog događaja neki su počinili samoubojstvo, neki su umrli bez ispovijedi, a samo se on spasio jer je prestao piti. ⁴⁴

Govoreći o zdravstvenim razlozima, ono što posebno upada u oči jest to da su tekstovi tog karaktera često izvadci iz knjiga koje su napisali liječnici. Također, nije rijetkost da se takvi članci poprate pohvalama o knjizi ⁴⁵ ili bi autori, koji su inače pisali za časopis, znali parafrazirati neke liječničke tekstove. ⁴⁶ Čitatelji su se mogli detaljno upoznati kako s kratkotrajnim, tako i s dugoročnim posljedicama uzimanja alkohola,

41 Kako sam postao apstinent?, Isto, br. 6-7, lipanj-srpanj 1917, 34.

42 Ja sam apstinent!, Isto, br. 9-10, rujan-listopad 1916, 58; A. D., Umjerenjak ili apstinet, Isto, br. 6-7, lipanj-srpanj 1916, 42.

43 Nekoliko slika iz svagdanjeg života u Istri, Isto, br. 5, svibanj 1917, 30.

44 Svašta nešta, Isto, br. 1, siječanj 1916, 6.

45 Izvrsni savjeti jednog hrvatskog liječnika (O knjizi dr. R. pl. Markovića „Zdravlje“), Isto, br. 8, kolovoz 1916, 53.

46 Dr. Franjo Mahaček, Djelovanje opojnih pića na tjelesne ustroje, Isto, br. 3, ožujak 1916, 18-19.

te doznati kako on djeluje na pojedine organe. Kako liječničkim, tako i laičkim tekstovima nije nedostajalo slikovitosti, pa su opisi prilično naturalistički.⁴⁷ Doslovnim se opisivanjem promjena u tijelu željelo potaknuti ljude na razmišljanje. Također, takvi su se napisi popraćali i navođenjem svih ozljeda, koji su ljudi u alkoholiziranom stanju nanijeli sebi ili drugima, pa čak i gubitka, odnosno uzimanja života. Njima se dometalo kako su to ujedno i grijesi i zločini protiv Boga.

Mogli su se pronaći i savjeti kako se pravilno ophoditi prema alkoholičaru, te mu pomoći da riješi taj problem. Pisalo se kako alkoholičar najprije mora spoznati svoj problem te mu u tome treba pomoći, kao i u ustrajanju da ne pije. Ne treba nasjedati na razne prijevare, koje nude nekakva pića od kojih alkohol čovjeku postane oduran. Pri odvikavanju valja konzultirati liječnike, članove apstinencijskih društava te bivše alkoholičare o njihovim iskustvima, kako bi se što kvalitetnijim savjetima pomagalo alkoholičaru. Njega valja tretirati kao bolesnika, te se ne treba svađati i tući s njime dok je u pijanom stanju; na pogreške mu treba ukazivati kada je trijezan. Alkoholičara treba hraniti zdravom hranom, a alkohol ni slučajno iznositi prilikom obroka na stol. Cijela obitelj ne bi trebala ništa piti, da svojim primjerom pomogne alkoholičaru. Na koncu, treba se, zajedno s bolesnikom, upisati u apstinentsko društvo, gdje će se on osjećati bolje u društvu onih s istim problemima te onih koji su te probleme prevladali.⁴⁸ Promatrajući ove savjete iz današnjeg kuta gledanja, ne može im se odreći velika doza modernosti te učinkovitosti, ukoliko bi se provodili. Nije nedostajalo tekstova u kojima su kombinirani razlozi iz sva četiri ili većine navedenih polja, čime je čitatelj bio zatrpan informacijama o štetnom djelovanju alkohola.⁴⁹

Pored brojnih apela da se novac ne troši na alkohol, još su češće razne pripovijetke koje šalju članovi iz raznih područja, a govore o ljudima koji su izgubili čitava bogatstva i spali na prosjački štاپ zbog alkoholizma.⁵⁰ Čitateljima se nastojalo ukazati da svi stanovnici plaćaju za posljedice alkoholizma, jer, pored izravnih troškova, tu valja pribrojiti i troškove za izdržavanje bolnica i umobolnica, gdje se „vjerni podanici kralja Alkohola“ liječe, piše slikovito Dujmušić.⁵¹ Ljude se posebno kritiziralo što daju po dvije i pol krune za litru vina ili krunu za decilitar rakije u gostionicama, a nemaju što jesti.⁵²

Promatrano iz domoljubno-rodoljubne sfere, alkoholizam je bio u temeljima izumiranja, odnosno iseljavanja Hrvata. Od alkoholizma su ljudi umirali, te gubili živote u pijanim tučnjavama.⁵³ Jedna povjerenica društva iz Slavonije piše kako alkohol, pored već

47 Izvršni savjeti jednog hrv. liječnika, Isto, br. 12, prosinac 1916, 77-78.

48 Šta ćeš činiti da pijancu koristiš?, Isto, br. 5, svibanj 1916, 35-36.

49 Npr. A. D., „Dragi prijatelj“ – kralj Alkohol, Isto, br. 5, svibanj 1916, 34-35.

50 Takvih informacija ima mnogo, najčešće su kratke i nalaze se na zadnjim stranicama podlistka, npr. Svašta nešta, Isto, br. 11, studeni 1916, 71-72. Mogu se naći i na raznim mjestima u djelima *Evo neprijatelja!* te *Šta ćemo bez rakije?*.

51 A. D., „Dragi prijatelj“ – kralj Alkohol, Isto, br. 5, svibanj 1916, 34.

52 Svašta nešta, Isto, br. 12, prosinac 1916, 78.

53 Glas iz narodne duše, Isto, br. 12, prosinac 1916, 75-76.

dobro znanih zala, pridonosi i smanjivanju broja djece, te čak ubijanju novorođenčadi. Takvo ponašanje, smatra ona, vodi k propasti hrvatskoga naroda, tako da će „lijepa naša domovina“ na kraju pripasti strancima.⁵⁴ Motiv zaposjedanja napuštene hrvatske zemlje nije rijedak. U djelu *Sveti rat* stoji da od raspadanja zadruga seljaci sve više nazaduju; dugovi im se gomilaju, a ne mogu se nositi s jačom konkurencijom, Česima, Mađarima, Nijemcima. Mnogi, da pronađu spas, prodaju „svoju djedovinu“ i odlaze u Ameriku.⁵⁵ O razmjerima iseljavanja, te njegovoj percepciji, možda najbolje govori izjava kako „danas već Hrvati osnovaše u Americi drugu domovinu“. Podloga za takvu interpretaciju itekako je postojala. Između 1880. i 1914. godine iz hrvatskih zemalja iselilo je između pet i šest stotina tisuća ljudi. Iseljavalo se zbog raznih, najčešće ekonomskih razloga. Ono je bilo potaknuto nedostatkom zemlje i prenaseljenošću, propadanjem jedrenjaka, od čega su mnoge dalmatinske i primorske obitelji živjele, zatim uništenjem vinograda filokserom. Također, mnogi su mladići bježali jer nisu željeli služiti vojni rok. Iseljavanje je početkom 20. stoljeća bilo jedan od glavnih problema, o kojima se raspravljalo u hrvatskom društvu, pa su tako o njemu pisali i braća Radić te Frano Supilo.⁵⁶ Kombinacija lošeg mentaliteta, slabe volje i alkohola, članovima pokreta očito se činila ubitačnom, što se vidi i iz ove rečenice: „Slavonac ljenčari, pomalo pijucka i pjeva, a tuđinac zauzima komad za komadom plodne zemlje.“⁵⁷ Apeliralo se i na svijest vojnika, kojima je tumačeno da ih alkohol oslabljuje i onemogućava da na pravi način brane domovinu.⁵⁸

U želji da se spriječi pretjerana konzumacija alkohola, igralo se i na kartu nacionalnog ponosa. Tako se isticalo da je rašireni alkoholizam Hrvatima oduzeo „ugled pred drugim kulturnim narodima“. U Njemačkoj su Hrvati poznati kao „poludivljaci, pijanice, razbijači i ubojice“. Neki stranac je o Hrvatima kazao da su si sami krivi što se „kulturni svijet“ za njih slabo zanima, te da je „pravo, da ih Mađar skuči pod svoju vlast, jer Hrvati sami po sebi neće nikad doći do prave kulture“. Jedan pak Hrvat u Americi kaže kako se Hrvati najviše opijaju te da se na njih gleda tek malo bolje nego na crnce, „kojima su još oci bili robovi, a pradjedovi divljaci u Africi“.⁵⁹ Tako je, u vizuri društva, alkoholizam postao jedan od razloga što Hrvati nemaju samostalnu državu, čime se isticalo nezadovoljstvo političkim uređenjem Monarhije te ponašanjem Budimpešte prema Trojednoj Kraljevini. Iako se u časopisu nije moglo naći tekstove u kojima bi se direktno zastupali neki politički stavovi (ne treba zaboraviti da se to gotovo nije niti moglo te da su zbog toga *Riječke novine* zabranjene), to se radilo na marginama, poput ovoga slučaja. Bilo je i ironičnih komentara o Mađarima („naša draga prekodravska braća“), koji su se navodno zabrinuli za zdravlje Hrvata te zaplijenili sve kotlove za

54 Šta će još sve biti iz nas?, Isto, br. 4, travanj 1916, 28.

55 *Sveti rat*, 1915, 7-9.

56 Dunato, Jelena, Hrvatske prilike, iseljenički zakoni i *Cunard line*, U: *Veliki val: iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880.-1914.* Priredio Ervin Dubrović, Rijeka, 2012, 199-200

57 To je nemoguće!, *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 1, siječanj 1917, 4-5.

58 *Evo neprijatelja!... (Našim vojnicima na bojnome polju)*, 1915. Na raznim mjestima.

59 *Sveti rat*, 1915, 30, 32, 34.

pečenje rakije.⁶⁰ Kada se govorilo o članstvu i ograncima, u hrvatske su se zemlje ubrajale, pored Hrvatske i Slavonije, Dalmacija i Istra, te Bosna i Hercegovina, ali i Bačka (povjereništvo iz Subotice). Boka kotorska tada je bila u sastavu Dalmacije, pa se i nju ubrajalo u to kolo (pisma iz Budve primjerice⁶¹; u jednom djevojka piše kako šalje sitan prinos Glavnome vodstvu, kao žrtvu „za milu domovinu“⁶²).

S propašću Monarhije nastupila je sloboda izražavanja, a uredništvo je zapljusnuo golemi val optimizma, kao i tolike druge. U uvodnom članku prosinačkog broja iz 1918. godine, uz slavlje i zahvalu za kraj rata, uredništvo poziva na trijezan rad i prestanak alkoholiziranja. Pozdravlja naredbu Narodnog vijeća da „u prvim danima naše narodne slobode najstrože zabrani svako prodavanje i točenje alkoholnih pića“. Tuži se na neke „nečasne Jugoslavené“, koji se opijaju tobože „u čast i slavu Jugoslavije“. Njima trebaju biti primjer bečki jugoslavenski studenti, koji su odlučili da neće piti alkohol na proslavi stvaranja nove države. To bi svima trebala biti i opomena, „da u novoj državi – ponosnoj Jugoslaviji – ne smije biti više pijančevanja, alkoholizma i onih pijačkih običaja“, koji su domovinu „strovalili u propast“. Nadalje, uredništvo ističe da za oslobođenje valja u velikoj mjeri zahvaliti Srbima i Slovencima, jer su „pokazali neobičnu žilavost: Slovenci iznutra u domovini, a Srbi izvana“. Slovenskim prvcima, kaže uredništvo, „imamo zahvaliti onu žilavost i otpor, koji u zadnje vrijeme pokazasmo prema našim silnicima“, dok su Srbi zaslužni jer su se borili „za pravednu stvar svih Jugoslavena“. Za njihovu ustrajnost i izdržljivost uvelike je zaslužan apstinentni pokret, koji se kod njih razvio mnogo ranije, nego kod Hrvata. Uredništvo posebno veseli što će sada Hrvati biti „s braćom Slovencima i Srbima ujedinjeni u jednoj državi“, pa će oni Hrvatima biti „učitelji trijeznosti“. ⁶³ Društvo je pokušalo iskoristiti slovenske, a pogotovo srpske uspjehe, za svoje antialkoholne ciljeve. Također, ono je zaista bilo oduševljeno raspadom Monarhije te nastankom Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a potom i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, budući da je i dio ljudi unutar HPK-a bio projugoslavenski orijentiran, o čemu svjedoči i osnivanje Hrvatske pučke stranke, koja je promovirala tako obojenu politiku. Ne treba zaboraviti da je na takvu orijentaciju riječkih kapucina utjecala i prijeteća talijanska opasnost, koja će na kraju presuditi i njima i društvu.

Kako se primicao kraj rata, a životne prilike postajale sve teže, antisemitski napisi, kakvih u prvim brojevima časopisa nije bilo, sve su se češće mogli naći, iako ih je bilo u djelu *Sveti rat* iz 1915. godine. U časopisu se lučilo kršćanske gostioničare na dobre i loše. Potonji su bili oni koji su točili loš alkohol, davali već pripitima ljudima da nastave piti, alkoholom posluživali maloljetnike, produžavali radno vrijeme itd. Njih se pozivalo da se promijene.⁶⁴ S druge strane, svi židovski gostioničari prikazivani su u iznimno lošem svjetlu, a njih se nije pozivalo da se promijene, budući da se na tu opciju nije niti

60 *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 1, siječanj 1918, 3.

61 Alkohol i majke, Isto, br. 8, kolovoz 1918, 45-46.

62 Svašta nešta, Isto, br. 3, ožujak 1916, 23.

63 Isto, br. 12, prosinac 1918, 65-68.

64 A. D., Gostioničari u boj protiv alkoholizma!, Isto, br. 8, kolovoz 1916, 50-51.

pomišljalo. Također, dobivao se dojam kako većinu gostionica drže Židovi. Naravno da to nije bilo točno. No, Židovi se jesu bavili natprosječno nekim zanimanjima, zato što im je dugo vremena bilo zakonom zabranjeno posjedovanje i obrađivanje zemlje, što je čak i do Prvog svjetskog rata u hrvatskim zemljama bilo daleko najzastupljenija djelatnost. Stoga su bili prisiljeni, došavši u hrvatske zemlje, nakon ukidanja zabrane njihovog naseljavanja krajem 18. stoljeća, baviti se pokućarenjem i sitnom trgovinom, koju bi, oni uspješniji, pretvarali u veće prodavaonice i ugostiteljske objekte, dakle, i gostionice.⁶⁵ Židovi su bili prikazivani kao tuđinci, koji dolaze u sela, gdje se vodi „pravi katolički život“, a kroz kraće ili duže vrijeme im polazi za rukom iskviriti lokalno stanovništvo i dovesti ga u ovisan položaj.⁶⁶ Sve su priče uglavnom imale isti zaplet. „Krvopija – židov“ bi otvorio gostionicu u koju bi raznim spletkama i smicalicama privukao gotovo cijelo selo. Ljudi bi kroz neko vrijeme u gostionici potrošili sav novac te postali alkoholičari. Nastavljali bi se opijati, ali sada na kredit, koji bi im davao Židov. Kada bi došlo vrijeme za naplatu, seljani nisu imali novca te bi Židovu morali predati zemlju i stoku.⁶⁷ Neki su članci završavali otriježnjenjem Hrvata katolika i istjerivanjem Židova iz sela, dakle nasilnim rješenjima.⁶⁸ Nažalost, ona će se pretočiti u stvarnost tijekom nestabilnog razdoblja kraja 1918. i početka 1919. kada su Židovi i njihovo vlasništvo bili napadani, pljačkani i spaljivani. Optužbe da Židovi pljačkaju hrvatski narod nisu bile ograničene na ovaj pokret, već je takvo razmišljanje bilo prisutno u znatnom dijelu društva, a dobivalo je na snazi s pogoršanjem ratnih prilika, odnosno porasta cijena te nedostatka namirnica. Protiv Židova se nastupalo i u Saboru, antisemitski napisi su se mogli naći u čitavom nizu listova, poput *Juga, Hrvatske države, Hrvatske riječi*, a Stjepan Radić je također odašiljao poruke o potrebi pljačkanja i tjeranja Židova iz Hrvatske. Upravo se Židove optuživalo da su ratni profiteri te da zarađuju skupo naplaćujući potrepštine. Svi takvi stavovi bit će pretočeni u djela i kulminirati u spomenutom periodu, a u njima će značajnu ulogu imati dezerteri iz austro-ugarske vojske, zvani Zeleni kadar.⁶⁹

Već je nešto kazano o optužbama s kojima se društvo suočavalo, vezanima uz uništavanje starih običaja, koji podrazumijevaju pijenje alkohola. No članovi društva tvrdili su da se oni zapravo mnogo više drže tradicije. Prema njima, dok su postojale zadruge, pilo se samo u obiteljskom krugu i to umjereno, te je vladao mir, sloga, trezvenost, sreća i zadovoljstvo. No zadruge su nestale, pa je nestalo i stege koja bi „ukročivala divlje strasti pojedinca“. Tako je „nastala posvemašnja sloboda, koja zapravo znači ropstvo“. U svakom selu otvorilo se po nekoliko gostionica, koje su uvijek pune. Mladi su počeli redovito piti, a nekada „osmoškolac nije smio ni pomisliti na krčmu“.⁷⁰ Nije to bio jedini tip optužbe, povezan s modernizacijom, u ovome slučaju raspadanjem zadruga, odnosno većih obi-

65 Ivo Goldstein, *Židovi u Zagrebu 1918.-1941.*, Zagreb, 2004, 14-15

66 *Sveti rat*, 1915, 16-17.

67 Stare knjige!..., *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 12, prosinac 1971, 74-75.

68 Isto, Seljani, str. 76.

69 O tim događajima vidi u Goldstein, 2004, 32-36, 47-53.

70 Gdje nam je narodni ponos?, *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 2-3, veljača-ožujak 1917, 10.

teljskih cjelina, u kojima su se nalazili članovi tri generacije, na zajedničkom posjedu. Njihovim cijepanjem stvarao se višak stanovništva, koje nije moglo živjeti od zemlje, te se on iseljavao, odnosno tražio posao u gradovima, stvarajući siromašni proletarijat.

Priča u nastavku opisuje jednu takvu obitelj, koju čini stolarski pomoćnik, njegova supruga i troje djece, koji žive u Zagrebu. Stan se nalazi u podrumu, ima gljivica, jer nema zraka i svjetlosti, pa su „djeca krzljava i boležljiva“. Nema ih ni tko čuvati jer majka od jutra do mraka radi u tvornici duhana. U nedjelju se stan čisti i sprema, djevojčice su premalene, tako da se samo sin sprema za misu. Otac u crkvu ne ide, oblači svečano odijelo i stavlja crveni karanfil. Otac je „vjeran član one čete, koje je vođa već odavna priprepio vješala crnim mantijama“, on je socijalist. Nedjelju će provesti u gostionici, gdje će potrošiti teško stečeni novac. Otac svake nedjelje kasni na ručak jer pije u gostionici, pa je jednom sin odlučio doći po njega u podne da se vrati kući. Otac je dalje nastavio piti, a poslao je po sinu bocu vina da odnese kući, kako bi se žena i djeca također provešeli. Na sinovu molbu da ne dođe kasno kući i ne tuče mamu nije ni reagirao, nego je nastavio vikati „Dolje popovi“ i „Živio socijalizam“. Za lijepih ljetnih dana obitelji uglavnom idu u šetnje ili na piknik u prirodu. Obitelj ovoga stolarskog pomoćnika ostaje u stanu. Majka je prezaposlena, a ni djeca nemaju prikladnu odjeću za takve aktivnosti. Otac je, jasno, u gostionici. Majka, da u miru može obavljati poslove po stanu, jednom pošalje djecu ocu u gostionicu. Ocu nije bilo drago što su mu djeca došla, no posjeo ih je kraj sebe i svako toliko im davao malo alkohola. Dječak je pio više, pa je njemu, kao i njegovim prijateljima, davao više, sve dok se nije opio, pa su ga sestrice morale nositi kući. Majka ga je istukla, „ni krivog ni dužnog“. Otac se vratio tek iza ponoći, zapinjući i padajući u jarke. Kada je došao kući, istukao je ženu.⁷¹ Ova priča pokazuje na koji su način mogli biti doživljavani radnici; njihove probleme se shvaćalo, krivo je očito bilo moderno društvo, ali nigdje nema prijedloga kako da se tom čovjeku pomogne. On je identificiran kao najgori neprijatelj jer je socijalist te su mu u usta stavljene parole koje najavljuju rat s Crkvom do uništenja. Tako ovaj primjer samo potvrđuje misao iz prethodnog poglavlja kako su u HKP-u imali daleko više sluha za seljačke probleme (raspadanje zadruga), za razliku od onih radničkih.

Konačna potvrda o alkoholizmu kao popratnoj pojavi modernog društva nalazi se u izjavi koja kaže da alkoholizam nije „samo rakija, samo pijanstvo, samo pijanice“, nego je to jedan cijeli sistem, koji je povezan s „kapitalom, sa parnim strojem i sa drugim raznim društvenim uredbama“. To, dakle, nije samo „neumjereno uživanje opojnih pića“ te ropski običaj da se „svuda i u svakoj zgodi mora piti“, već i „more predrasuda i krivih nazora o vrijednosti pića“, pa taj pojam obuhvaća „sve nevolje, sve grijeh“, koji se događaju pojedincima, obiteljima i narodu, kada se pije.⁷²

O snažno konzervativnoj orijentaciji pokreta svjedoče i dvostruki standardi pri odnosu prema ženama, odnosno muškarcima, koji su pili ili bili alkoholičari. Posebno se apeliralo na žene i djevojke, da se angažiraju u borbi protiv alkoholizma, jer je „žena

71 Sofija Dujmušić, Kako svetkuje nedjelju jedna radnička obitelj, Isto, br. 4, travanj 1918, 22-23.

72 Što smo i što hoćemo?, Isto, br. 1, siječanj 1916, 2.

mного kriva pokvarenosti muškaraca“. Oštro su se napadale žene koje su zastranjivale pod utjecajem alkohola, dok su im muževi bili na bojištu. Kada bi se vratili, zatekli bi „zmiju ljuticu“ u kući. S druge pak strane, vojnike se nije direktno napadalo zbog eventualne bračne nevjere, koju bi činili pod utjecajem alkohola, već se ukazivalo na problem dobivanja spolno prenosivih bolesti.⁷³ Ipak, društvo se nije ustručavalo spominjati, nego je čak, sa svim ružnim detaljima, iznosilo brojne slučajeve premlaćivanja žene i djece, koja su počinili pijani muževi i očevi.⁷⁴ To je bio najsnažniji razlog zbog čega su žene bile iznimno zastupljene u ovom pokretu, budući da je on bezuvjetno osuđivao spomenuto zlostavlačko ponašanje. No i tu društvo nije bilo za radikalne mjere budući da je poticalo žene da strpljivo snose „jad svoj“ i ljubazno i uporno nagovaraju supruge da se odriču alkohola.⁷⁵

Raspad Monarhije, ulazak savezničkih okupacijskih trupa, zatim ostanak samo talijanskih, uz čije je prešutno dopuštenje u Rijeku ušao Gabriele D'Annunzio, okupirao ga i proglasio dijelom Italije, devastirajuće je djelovalo na kapucine u Rijeci. Kako je društvo ostalo bez matice, tako su se i svi ogranci ubrzo ugasili, dok je zadnji broj časopisa *Sveti rat* izašao je za svibanj-lipanj 1919. godine.

Zaključak

Nastankom Hrvatskog katoličkog pokreta hrvatski su katolici, po uzoru na neke srednjoeuropske, pokušali zaustaviti golemi plimni val različitih liberalnih ideja. Njihovo je djelovanje postpuno poprimilo i političke karakteristike. Loš državopravni položaj hrvatskih zemalja u njihovim političkim pogledima kotirao je vrlo visoko, pa se čak može reći da je bio istovjetan s religijskim elementom njihove borbe. Hrvatstvo i katoličanstvo bili su nedjeljivi i jednakovrijedni. Iz opisanog političkog i demografskog stanja Rijeke vidljivo je da su ondje Hrvati bili u iznimno lošem položaju što se tiče političke, gospodarske i kulturne reprezentacije i udjela u gradu. Zbog toga je djelovanje riječkih kapucina, također sudionika HKP-a, bilo od posebne važnosti za očuvanje njihove nacionalne svijesti, ali i religijske pripadnosti. Iako im Talijani, kao katolici, nisu bili prijetnja na religijskom planu, zbog susretanja različitih novih ideja u lučkom gradu s razvijenom industrijom, što znači i brojnim radničkim slojem, religija je bila na udaru sve raširenijeg ateizma. Da su ljudi iz HKP-a gledali na takav razvoj kao ozbiljnu prijetnju, potvrđuje i sukob dvije hrvatske opcije, kapucina i Supila, koji su imali iznimno slične, gotovo identične, političke poglede, no konzervativno-katolička, odnosno liberalna orijentacija, duboko ih je zavadila.

Iz zaista bogatog i raznolikog kapucinskog opusa, izdvojeno je djelovanje antialkoholnog društva „Sveta vojska“, budući da je to sjajan primjer kako su se ideje HKP-a

73 Zar ćemo se u blatu valjati?, Isto, br. 5, svibanj 1917, 26-27.

74 *Sveti rat*, 1915, 229-231.

75 Svašta nešta, *Naša Gospa Lurdska*. S prilogom *Sveti rat*, br. 1, siječanj 1916, 6.

promovirale kroz jedan oblik općedruštvenog rada. Uz poticanje ljudi da prekinu ili smanje konzumiranje alkohola, pozivalo ih se i da obnove vjeru. Religiozni razlozi zbog kojih bi valjalo prestati piti našli su ravnopravno mjesto s ostalima. Uz političke poruke između redaka (nezadovoljstvo Mađarima, podaci kojima se neizravno poručuje koje su sve hrvatske zemlje), otvoreno se pozivalo da se s alkoholizmom prekine zbog domoljubnih i rodoljubnih razloga. Iseljavanje, te izumiranje Hrvata, kapucine su jednako plašili kao i njihovo napuštanje katoličke vjere. Prvi proces zaista je tada bio jedno od gorućih pitanja, pa je društvo na njega s pravom ukazivalo, dok je ocjena o izumiranju bila daleko pretjerana, no ukazivala je na neobrazovanost i nepoznavanje zdravih navika života, zbog čega se često umiralo. Bilo bi netočno tvrditi da je društvo išlo samo za propagiranjem katoličanstva i hrvatstva te da je svoj rad i ciljeve u potpunosti podredilo tome. Dapače, ono se uhvatilo u koštac s razbijenjem stoljetnih predrasuda, poput prakse davanja alkohola djeci, odnosno raskrinkavanjem krivih informacija o alkoholu, koje su bile duboko ukorijenjene u svijesti većine ljudi. Osim što se ljudima nastojalo ukazati kakve im sve zdravstvene probleme uzrokuje konzumiranje alkohola, ni ekonomska strana takve navike nije se zaboravljala predstaviti. Tako je, osim što je djelovalo na ispunjenju ciljeva katoličkog pokreta, društvo radilo i na prosvjećivanju stanovništva, boreći se protiv alkoholizma, koji je, uz uzimanje duhana, nehigijenske uvjete života, lošu ishranu itd., strašno smanjivao kvalitetu života većine ljudi u hrvatskim zemljama. Tim nastojanjima društvo je odškrinulo vrata Andriji Štamparu i Školi narodnog zdravlja, koja je u međuratnom periodu, uz državnu pomoć, koju kapucini nisu imali, pokrenula široku borbu za „zdravlje i čistoću“.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Tätigkeit der Kapuziner antialkoholischen Gesellschaft „Heilige Armee“

Eine der Komponenten der Kroatischen katholischen Bewegung, der seinem slowenischen Pendant ähnelte, war auch eine antialkoholische Kampagne, die am Anfang des Ersten Weltkriegs die Kapuziner aus Rijeka in Bewegung setzten. Ihre Bemühungen hatten zumeist einen religiösen und gesundheitlichen Charakter aber beinhalteten auch eine kroatische nationale Note. Trotz durch den Krieg verursachten Umständen und Finanznot, schaffte Gesellschaft „Heilige Armee“ teilweise manche gesellschaftliche Mittel aufzuschütteln und jahrhundertliche ungesunde Praxen in Frage zu stellen. Die Gesellschaft verbreitete ihre Ideen durch Beiblatt *Sveti rat* (der heilige Krieg), das ein Bestandteil der Zeitschrift *Naša Gospa Lurdska* (unsere Muttergottes aus Lourdes) war, und hatte ihre Abzweige auf dem Gebiet des Königreichs Kroatiens, Dalmatiens und Slawoniens, dann in Istrien, Bosnien und Herzegowina, Boka Kotorska und Batschka.

Schlüsselworte: Kroatische katholische Bewegung, Kapuziner, Rijeka, Alkoholismus, Erster Weltkrieg